

# ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.22:330.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-48-182-190>

## ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК СКЛADOVA ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Нікітішин А. О.

**Актуальність теми дослідження.** В умовах економічних перетворень необхідно забезпечити виважений підхід до формування та реалізації податкової політики у середньо - та довгостроковій перспективі. При її реформуванні важливо враховувати умови як внутрішнього так і зовнішнього економічного середовища, що сприятиме інституціалізації податкової системи. Необхідним є посилення дієвості податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку.

**Постановка проблеми.** В умовах нестабільності суспільного розвитку вагомим завданням є подальше посилення адаптивності механізму податкової політики до екзогенних та ендогенних викликів які негативно впливають на фінансову безпеку країни. Подальший розвиток положень інституційного підходу до розвитку податкової політики дозволить врахувати існуючий стан соціально-економічного середовища при економічних перетвореннях, спрямовувати їх на вирішення найбільш актуальних суспільних проблем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженням податкової політики, її впливу на суспільний розвиток займалися зарубіжні науковці, зокрема: Е. Аткинсон, Дж. Б'юкенен, Дж. Кейнс, А. Лаффер, Р. Масгрейв, Г. Менкью, В. Нордхауз, А. Пігу, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, В. Танзі. Питанням розробки та реалізації податкової політики, посиленню рівня її ефективності присвячені праці В. Андрущенка, В. Вишневського, А. Крисоватого, М. Кужелева, Л. Лисяк, А. Мазаракі, В. Макогон, М. Пасічного, Л. Сідельникової, І. Чугунова.

**Виділення недосліджених частин загальної проблеми.** Подальшого дослідження потребує механізм податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку.

**Метою дослідження є** розкриття податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку з урахуванням положень теорії інституціоналізму.

**Методологія проведення дослідження.** Використано діалектичний, системний та структурний методи, історичний та логічний підходи. Застосовувалися прийоми статистичного аналізу при дослідженні формування податкових надходжень бюджету країни.

**Результати роботи.** Здійснено розрахунок та проведений аналіз інституційних співвідношень основних показників у податковій політиці за період 2013–2019 років. Результати проведеного дослідження створюють передумови для використання інституційного підходу до розвитку податкової політики на основі врахування взаємовпливу формальних і неформальних інституцій, інститутів державного, міждержавного регулювання, саморегулювання та приватного регулювання.

**Галузь застосування результатів.** Висновки й результати даного дослідження можуть бути використані при розробці заходів податкової політики держави, а також у навчально-науковому процесі закладів вищої освіти.

**Висновки.** У проведеному дослідженні теоретично та практично обґрунтовано особливості використання інституційного підходу для забезпечення належної інституційної основи формування податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку. Визначено, що важливим завданням податкового регулятора, як інституційного посередника у податкових відносинах між державою і платниками податків, має стати зменшення трансакційних витрат, а також вирішення проблеми асиметричної інформації, що притаманна податковим відносинам.

**Ключові слова:** податок, податкова політика, оподаткування, суспільний розвиток, податкове регулювання, інституціоналізм, трансакційні витрати.

## НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Никитишин А. А.

**Актуальность темы исследования.** В условиях экономических преобразований необходимо обеспечить взвешенный подход к формированию и реализации налоговой политики в средне- и долгосрочной перспективе. При ее реформировании важно учитывать условия как внутренней, так и внешней экономической среды, что будет способствовать институционализации налоговой системы. Необходимо усилить действенность налоговой политики как составляющей обеспечения общественного развития.

**Постановка проблемы.** В условиях нестабильности общественного развития весомой задачей является дальнейшее усиление адаптивности механизма налоговой политики к экзогенным и эндогенным вызовам которые негативно влияют на финансовую безопасность страны. Дальнейшее развитие положений институционального подхода к развитию налоговой политики позволит учесть существующее положение социально-экономической среды при экономических преобразованиях, направлять их на решение наиболее актуальных общественных проблем.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Исследованием налоговой политики, ее влияния на общественное развитие занимались зарубежные ученые, в частности: Э. Аткинсон, Дж. Бьюкенен, Дж. Кейнс, А. Лаффер, Р. Масгрейв, Г. Менкью, В. Нордхауз, А. Пигу, П. Самуэльсон, Дж. Стиглиц, В. Танзи. Вопросам разработки и реализации налоговой политики, усилению уровня ее эффективности посвящены труды В. Андрущенко, В. Вишневого, А. Крысоватого, М. Кужелева, Л. Лысяк, А. Мазараки, В. Макогон, Н. Пасечного, Л. Сидельниковой, И. Чугунова.

**Выделение неисследованных частей общей проблемы.** Дальнейшего исследования требует механизм налоговой политики как составляющей обеспечения общественного развития.

**Целью** статьи является раскрытие налоговой политики как составляющей обеспечения общественного развития с учетом положений теории институционализма.

**Методология проведения исследования.** Используются диалектический, системный и структурный методы, исторический и логический подходы. Применялись приемы статистического анализа при исследовании формирования налоговых поступлений бюджета страны.

**Результаты работы.** Произведен расчет и проведен анализ институциональных соотношений основных показателей в налоговой политике за период 2013-2019 годов. Результаты проведенного исследования создают предпосылки для использования институционального подхода к развитию налоговой политики на основе учета взаимовлияния формальных и неформальных институтов, институтов государственного, межгосударственного регулирования, саморегулирования и частного регулирования.

**Область применения результатов.** Выводы и результаты данного исследования могут быть использованы при разработке мер налоговой политики государства, а также в учебно-научном процессе высших учебных заведений.

**Выводы.** В проведенном исследовании теоретически и практически обоснованы особенности использования институционального подхода для обеспечения надлежащей институциональной основы формирования налоговой политики как составляющей обеспечения общественного развития. Определено, что важной задачей налогового регулятора, как институционального посредника в налоговых отношениях между государством и налогоплательщиками, должно стать уменьшение трансакционных издержек, а также решение проблемы асимметричной информации, которая присущая налоговым отношениям.

**Ключевые слова:** налог, налоговая политика, налогообложение, общественное развитие, налоговое регулирование, институционализм, трансакционные издержки.

## TAX POLICY AS A COMPONENT OF ACHIEVING SOCIAL DEVELOPMENT

Nikitishin Andriy

**Relevance of research topic.** Under conditions of economic transformations it is necessary to ensure a reasonable approach towards the formation and implementation of tax policy in the medium- and long-term prospect. In case of its reforming, it is important to take into account the conditions of internal and external economic environment which will contribute to the institutionalization of the tax system. It is necessary to increase the efficacy of the tax policy as a component of achieving social development.

**Formulation of the problem.** Under conditions of the instability of social development it is extremely important to further strengthen the adaptivity of the tax policy mechanism to exogenic and endogenic challenges which negatively influence the financial safety of the country. Further development of provisions of the institutional approach towards the development of the tax policy will allow to take into account the existing state of the socioeconomic environment in case of economic transformations and to direct them towards resolving most relevant social problems.

**Analysis of recent research and publications.** Foreign scholars studied tax policy and its influence on the social development, among them E. Atkinson, J. Buchanan, J. Canes, A. Laffer, R. Musgrave, G. Mankiw, D. Nordhaus, A. Pigou, P. Samuelson, J. Stiglitz, V. Tanzi. Works by V. Andrushchenko, V. Vyshnevskiy, A. Krysovatyi, M. Kuzheliev, L. Lysiak, A. Mazaraki, V. Makohon, M. Pasichnyi, L. Sidelnikova, I. Chugunov were dedicated to matters of development and implementation of tax policy as well as increasing the level of its efficiency.

**Selection of unexplored parts of the general problem.** The mechanism of tax policy as a component of achieving social development may require further study.

**The purpose of the research** is to expose tax policy as a component of achieving social development while taking into account the provisions of institutional theory.

**Research methodology.** Dialectic, systemic and structural methods as well as historical and logical approaches have been used. Methods of statistical analysis were used to study the forming of tax receipts to the budget of the country.

**Results of work.** We have performed calculations and conducted the analysis of institutional ratios of key indicators in the tax policy for the period of 2013-2019. The results of the conducted study create preconditions for using institutional approach towards the development of tax policy by taking into account mutual influence of formal and non-formal institutions as well as institutions of the state and interstate regulation, self-regulation and private regulation.

**Area of application of results.** Conclusions and results of this study may be used for developing measures of the state tax policy as well as in the educational and scientific process of higher education institutions.

**Conclusions.** The conducted study substantiated theoretically and practically the peculiarities of using institutional approach to ensure proper institutional basis for forming tax policy as a component for ensuring social development. It has been determined that an important task of the tax regulator as an institutional mediator in tax relations between the State and taxpayers is to decrease transactional expenses as well as to solve the problem of asymmetric information inherent to tax relations.

**Key words:** tax, tax policy, taxation, social development, tax regulation, institutionalism, transaction expenses.

**JEL Classification:** G18, G28, O10.

**Актуальність теми дослідження.** В умовах економічних перетворень необхідно забезпечити системний та комплексний підходи до формування та реалізації податкової політики у середньо - та довгостроковій перспективі. При її реформуванні важливо враховувати умови як внутрішнього так і зовнішнього економічного середовища, що сприятиме інституціалізації податкової системи. Необхідним є посилення дієвості податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку.

**Постановка проблеми.** В умовах нестабільності суспільного розвитку вагомим завданням є подальше посилення адаптивності механізму податкової політики до екзогенних та ендогенних викликів які негативно впливають на фінансову безпеку країни. На сьогодні в Україні не вистачає системності та комплексності у формуванні та реалізації податкової політики, відсутні єдині підходи до її розвитку у середньо - та довгостроковій перспективі. Реформування податкової системи не завжди враховує умови соціально-економічного середовища в країні.

Подальший розвиток положень інституційного підходу до удосконалення податкової політики дозволить врахувати існуючий стан соціально-економічного середовища при економічних перетвореннях, спрямовувати їх на вирішення найбільш актуальних суспільних проблем. Зміни у податковій політиці мають бути взаємопов'язані з суспільним розвитком та відобразити його соціальну і економічну сторони. Наукове обґрунтування такого підходу до покращення податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку сприятиме інституціалізації податкових відносин: їх передбачуваності, впорядкуванню, саморегулюванню та регульованості, що визначає актуальність дослідження.

**Аналіз останніх наукових досліджень.** Дослідженням податкової політики, її впливу на суспільний розвиток розглядали зарубіжні науковці, зокрема: Е. Аткинсон, Дж. Б'юкенен, Дж. Кейнс, А. Лаффер, Р. Масгрейв, Г. Менкью, В. Нордхауз, А. Пігу, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, В. Танзі. Питанням розробки та реалізації податкової політики, посиленню рівня її ефективності присвячені праці В. Андрущенко, В. Вишневського, А. Крисоватого, М. Кужелева, Л. Лисяк, А. Мазаракі, В. Макогон, М. Пасічного, Л. Сідельникової, І. Чугунова. Разом з тим, в умовах трансформаційних перетворень важливим завданням є посилення дієвості податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку.

**Метою дослідження** є розкриття податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку з урахуванням положень теорії інституціоналізму.

**Методологія проведення дослідження.** Використано діалектичний, системний та структурний методи, історичний та логічний підходи. Застосовувалися прийоми статистичного аналізу при дослідженні формування податкових надходжень бюджету країни. В основу методології проведеного дослідження покладені теорії неінституціоналізму: трансакційних витрат, прав власності, суспільного вибору та економіки права.

**Викладення основного матеріалу.** Важливим завданням державних інституцій є підвищення результативності регулюючого потенціалу податкової політики з урахуванням інституційного підходу. Методологія інституційного підходу до дослідження інститутів податкової політики дозволяє враховувати вплив політико-юридичних (політична стабільність, норми і вимоги до оподаткування, міжнародної торгівлі, виконання контрактів, охорони навколишнього природного середовища, умов праці), економічних (економічне зростання, бюджетна, грошово-кредитна, інвестиційна, галузева, валютна, цінова, антициклічна, конкурентна та зовнішньоекономічна політика), соціально-культурних (демографія, розподіл доходів, освіта, споживчі уподобання, довіра до держави, соціальна відповідальність, соціальний добробут) та технологічних (державне регулювання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, технологічні нововведення, рівень споживання енергії, розвиток інформаційних технологій, кваліфікація робочої сили) факторів зовнішнього середовища на систему податкових відносин в країні.

Інституційний підхід (від латинського «institutum» – встановлення, пристрій, установа) – розглядає значення формальних і неформальних інституцій, їх взаємодію. При такому підході податкова політика розглядається як цілісна система, а механізми впорядкування податкових відносин досліджуються у нерозривному взаємозв'язку із правовими, політичними, соціальними, організаційними явищами, які є характерними для країни у конкретно-історичний момент її розвитку [1].

Суспільний розвиток потребує забезпечення якісних змін в країні, які мають забезпечити підвищення ефективності функціонування економічної системи, зокрема податкової системи, що створить передумови для покращення соціального добробуту.

В процесі еволюції суспільних відносин у сучасне оподаткування закладений багатогранний зміст: економічний – воно забезпечує фінансування виробництва суспільних товарів і послуг поза приватним сектором; соціальний – забезпечує і підтримує майнову рівність в суспільстві; філософський – сприяє досягненню справедливості в суспільстві [2].

Сучасні податки є обов'язковими платежами державі, основним джерелом фінансування суспільних благ і послуг; інструментом податкової політики регулювання соціально-економічних процесів в країні, спрямованої на досягнення стабільності економіки на макрорівні.

Сучасна інституціональна економіка розглядає інститути як набір правил, які визначають, які дії є дозволені або обмежені, які процедури повинні бути дотримані і яка інформація повинна бути надана, або не надана. Інституції податкової політики встановлюють певні правила у відносинах між державою і платниками податків щодо формування загальнодержавного централізованого фонду фінансових ресурсів з метою ефективного забезпечення виконання державою її функцій на усіх рівнях економічної системи.

Інституційний підхід надає можливість розкрити податкову політику як складну інтегровану в соціально-економічний розвиток країни систему фінансових відносин між різними взаємодіючими інститутами: Державною податковою службою України, її органами, платниками податків та державою, яка виконує функції правового забезпечення і нагляду в сфері оподаткування з метою забезпечення його стабільного функціонування та розвитку.

Розкриття змісту інституційного устрою податкової системи зумовлює необхідність застосування положень інституціоналізму. При визначенні напрямів розвитку досліджуваної системи доцільно враховувати важливість формальних інститутів в інституційній системі, їх вплив на фінансові відносини між суб'єктами оподаткування. Це дозволяє розглядати сучасну податкову політику як багаторівневу систему до складу якої варто відносити сукупність регулюючих інститутів: платників податків і зборів, Державну податкову службу України, державу, яка через встановлення норм та правил взаємодії усіх суб'єктів податкових відносин у податковій системі контролює їх дотримання, інших національних та міжнародних інститутів – організацій, які забезпечують поєднання інтересів всіх суб'єктів податкових відносин [2].

Сьогодні, в умовах нестабільного макро- та мікро- економічного середовища, рішення в сфері податкової політики як ніколи раніше тісно корелюються із державною політикою збалансування державних фінансів, економічними та соціальними програмами, які реалізує держава. Від ефективності та оперативності заходів податкової політики, шляхом використання її фіскального, економічного та соціального потенціалу, залежить не лише суспільний добробут в цілому, але й індивідуальний, який передбачає задоволення потреб кожного члена суспільства, а ефективна система оподаткування дозволяє віднайти оптимальний баланс між індивідуальними та суспільними інтересами.

Важливе значення у формуванні інституційного середовища вітчизняної податкової політики мають формальні інститути: норми Конституції України, Податкового кодексу України та Митного кодексу України. Зазначенні найважливіші нормативні документи легітимізують інститут оподаткування в країні, створюють основу для розвитку системи правових норм на яких базуються відносини у досліджуваній сфері державних фінансів.

Актуальним є забезпечення когерентності (від латинського «cohaerens» – що знаходиться в зв'язку) інституційних змін у податковій політиці з інституційним середовищем країни. Положення Податкового кодексу України не повинні суперечити Конституції України, що порушуватиме інституційну рівновагу, а суперечливість Податкового кодексу України та Митного кодексу України із нормами інших законодавчих актів стимулюватиме виникнення і розвиток інституційних пасток у податковому регулюванні, які негативно впливають на соціально-економічний розвиток країни [2].

Формальні інститути: закони, норми, обмеження, положення, інструкції, директиви відіграють вагомую роль у формуванні сприятливого середовища для подальшого інституціонального розвитку податкової

політики [3, 4]. Інституційні перетворення при прийнятті Податкового кодексу України є настільки складним і системним процесом, що спричинили: зміну 187 нормативно-правових документів, прийняття 272, визнання не чинними 171, а 3632 документи мають відсилання до даного нормативно-правового акту.

Поряд із всією сукупністю формальних норм і правил, які визначають поведінку між суб'єктами податкових відносин, на розвиток податкової політики впливають неформальні норми і правила: звичаї, традиції, мотивації, інтереси, цінності, ментальність, вподобання, стандарти поведінки. Податкова політика як складова забезпечення суспільного розвитку має змінювати неформальні інституції, які у вітчизняному суспільстві мають іноді більше значення від формальних, у напрямку їх узгодження. Необхідно використовувати інститут освіти, враховуючи його значний вплив на таке узгодження.

Значний вплив на розвиток податкового регулювання має інституційна інфраструктура, яка визначається сукупністю інститутів, які необхідні для управління соціально-економічним розвитком країни. До найважливіших національних державних інститутів, як складових інституційної інфраструктури, які забезпечують функціонування та розвиток системи податкового регулювання належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Судова влада України, міністерства, служби, агентства, інспекції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві органи влади.

Формальні та неформальні інституції, що регламентують фінансові відносини в країні передбачають наявність законодавчо визначених організаційних структур з метою досягнення певних цілей. В умовах ринкових відносин та демократичного суспільства Державна податкова служба України стає важливою організаційною структурою в політиці регулювання безперервного та ефективного функціонування соціально-економічної системи за допомогою перерозподільних відносин пов'язаних із формуванням загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

Актуальним є формулювання науково-практичних рекомендацій, спрямованих на усунення негативного впливу інформаційної асиметрії на податкові відносини в рамках теорії асиметричної інформації. Податкове законодавство є одним із найскладніших у системі формальних правил – це є однією із головних причин асиметричної інформації. Застосовуючи положення теорії асиметричної інформації, можливо описати поведінку учасників податкових відносин, пов'язаних із сплатою та адмініструванням податків у ситуації, коли є наявність різної інформації у кожній із сторін, що може мати наслідком неефективність податкової політики, яка призводить до значних трансакційних витрат в оподаткуванні.

Трансакційні витрати є витратами різносторонньої економічної взаємодії між органами Державної податкової служби України (виникають при регулюванні вхідних податкових потоків) та платниками податків (регулюванні вихідних податкових потоків).

Трансакції є прихованою вартістю оподаткування та виникають при:

- нарахованні, утриманні та сплаті податків і зборів (обов'язкових платежів) платниками податків до бюджетів усіх рівнів;

- реалізації інституційним регулятором державної податкової політики, державної політики у сфері державної митної справи, адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [2].

У даному випадку закінчується одна стадія передачі прав власності на ресурси економічних агентів (платників податків) за участю податкового регулятора (Державної податкової служби України) – податкова політика і починається інша – бюджетна політика.

Формальні правила, які регулюють податкові відносини, покликані зменшувати трансакційні витрати за рахунок зменшення асиметричної інформації, яка є їх причиною. Проте, якщо вони є складними для платників податків і посадових осіб податкових органів та допускають двояке трактування, то навпаки сприятимуть виникненню такої інформації. Саме тому необхідно використовувати можливості податкових органів для зменшення асиметричної інформації, шляхом масово-роз'яснювальної роботи у всіх її формах.

Зменшенню інформаційної асиметрії сприяють вбудовані у вітчизняну систему податкового регулювання інституційні механізми: податкової відповідальності, адміністрування податків і зборів, стягнення податкового боргу. Важливо постійно підвищувати якість та розвивати інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів, маючи на меті отримання інформації про платників податків від третіх сторін.

Податкова відповідальність у формі штрафних санкцій і пені є важливим механізмом який спонукає платників податків розкривати інформацію пов'язану із нарахуванням, утриманням та сплатою податків. Актуальним є розвиток диференційованого підходу до визначення розміру штрафних санкцій, враховуючи суму не задекларованих податкових зобов'язань та частоту порушень податкового законодавства. Необхідно зменшувати ймовірність ухилення від оподаткування (приховування податкової інформації, що створює інформаційну асиметрію) за рахунок підвищення їх розміру.

Асиметрична інформація сприяє невизначеності у платників податків, що має наслідком повну або часткову несплату податкових зобов'язань, створює передумови для недобросовісної конкуренції за рахунок більш повного володіння інформацією про оподаткування бізнес-конкурентами (для прикладу, про пільгові механізми оподаткування).

На відміну від неокласичної теорії, неоінституціоналізм звертає увагу на опортуністичну поведінку, яка в оподаткуванні проявляється у переслідуванні платниками податків власного інтересу на шкоду інших.

Опортуністична поведінка платника податків – це поведінка метою якої є протиправне використання ним належних державі податкових доходів. У даному випадку він ухиляється від дотримання контракту зафіксованого формальними інституціями (обов'язку сплати податку), маючи на меті отримання додаткових прибутків за рахунок інших економічних агентів (для прикладу, не перерахування нарахованого чи утриманого податку) або держави (участь в тіньовій економіці). У сучасних умовах розвиток податкової політики повинен бути спрямований на руйнування як незаконних так і законних універсальних механізмів опортуністичної діяльності (ухилення від сплати податків / «мінімізація»), розбудову таких «правил гри» в податковій сфері, які б сприяли соціально-економічному розвитку країни [2].

Необхідно розбудовувати правила регулювання в оподаткуванні у комплексі з іншими правилами діяльності бізнесу, що може стати стимулом для переходу платників податків із тіньового сектора економіки до офіційного. Це може бути започаткування пільгового мікрокредитування для суб'єктів малого бізнесу на початковому етапі їх офіційної реєстрації та здійснення господарської діяльності. Варіантом може стати пільгова ставка оподаткування на певний період або пониження розміру відповідальності за раніше не сплачені податкові зобов'язання, податкова амністія, розстрочення або відстрочення податкових зобов'язань. У даних випадках важливо, щоб при входженні до офіційного сектора економіки платники податків не несли значних трансакційних витрат на адміністрування податкових зобов'язань, які б переважали або нівелювали вище зазначені вигоди.

Інституційна архітектура є структурою інститутів, яку складають правила, норми, стереотипи, традиції, установи та інші соціальні утворення в їх співвідношеннях з суттю і загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи [5]. Розвиток архітектури податкового регулювання має не тільки підвищувати інституційну спроможність держави отримувати від платників податків належні суми податків, підвищувати якість надання державних послуг в оподаткуванні, але й створювати механізми розширення доступу усіх економічних агентів до інформації, з метою зниження рівня її асиметричності та невизначеності, мінімізуючи таким чином прояви їх опортуністичної поведінки. Це може здійснюватися шляхом інформування платників податків про напрями витрачання податкових доходів, їх користь для соціально-економічного розвитку країни, формування структури бюджетних видатків яка б відповідала суспільним інтересам. Зазначене сприятиме виходу із інституційної пастки - ухилення від сплати податків, підвищуватиме довіру платників податків до держави.

Забезпечення прозорості у відносинах, конкуренція, ефективність обміну інформацією, діяльність інститутів посередників дозволяють мінімізувати рівень трансакційних витрат в оподаткуванні, в тому числі за рахунок зменшення інформаційної асиметрії.

Відповідно до інституційного підходу, систему податкового регулювання можливо розглядати як сукупність державних і недержавних – громадських інститутів, або інститутів саморегулювання. На нашу думку, дієвим напрямом розвитку податкової політики, що зменшує прояви асиметричної інформації та трансакційні витрати усіх учасників податкових відносин є забезпечення взаємодії Державної податкової служби України з інститутами громадянського суспільства на основі коеволюційного підходу. Інститути громадянського суспільства можуть відігравати важливу роль у зменшенні асиметрії між неформальними та формальними правилами.

Необхідно удосконалювати підходи до оптимізації трансакційних витрат податкового регулятора на основі їх класифікації з урахуванням впливу на податкову поведінку платників податків.

Застосовуючи такий підхід, ми можемо виділити «ex ante» трансакційні витрати інституційного регулятора пов'язані із забезпеченням ним добровільного виконання обов'язку сплати податку економічними агентами – платниками податків та «ex post» – із забезпеченням ним примусового виконання обов'язку сплати податку.

Для прикладу, трансакційні витрати «ex ante» можуть включати витрати податкового регулятора на: прогнозно-аналітичну роботу, масово-роз'яснювальну й консультаційну роботу, реєстрацію та облік платників податків, обслуговування платників податків, збір і обробку податкової звітності, облік платежів (податкових зобов'язань).

Трансакційні витрати «ex post» можуть включати витрати податкового регулятора на: апеляційні процедури та судові спори, роботу з податковими ризиками, оперативну діяльність, фінансові розслідування, камеральні перевірки, документальні виїзні і невиїзні перевірки, валютний контроль, фактичні перевірки, боротьбу з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, стягнення податкових заборгованостей, розстрочення та відстрочення сплати податкових платежів, застосування процедур банкрутства [2].

Розвиток податкової політики, у напрямі оптимізації трансакційних витрат регулятора – Державної податкової служби України, дозволить покращити показник «податкового сеньйоражу» - чистого податкового доходу, який ми можемо визначити, як різницю вхідних податкових потоків та трансакційних витрат регулятора, пов'язаних із здійсненням державного управління оподаткуванням.

Зміни формальних інституцій: норм і вимог закріплених у Податковому кодексі України не повинні розбалансовувати діяльність суб'єктів податкових відносин, а навпаки підвищувати її ефективність при реалізації податкової політики. У вітчизняних реаліях значний динамізм у зміні норм Податкового кодексу України: у 2011 році 13 – редакцій, 2012 – 21, 2013 – 11, 2014 – 27, 2015 – 21, 2016 – 8, 2017 – 9, 2018 – 8, 2019 – 10, має сприяти підвищенню ефективності діяльності регулюючих органів та платників податків, створювати передумови для зниження трансакційних витрат, прискорювати розвиток конкуренції, створювати належні умови для обміну інформацією, підвищувати позиції України у міжнародних рейтингах.

У сучасних умовах розвитку країни необхідно забезпечити покращення рівня суспільної довіри до податкових органів на основі застосування у практиці податкової політики положень теорії асиметричної

інформації, що дозволить посилити взаємозв'язок між державою та її громадянами - платниками податків. З метою забезпечення підвищення ефективності податкової політики у напрямі покращення довіри платників податків до фіскальних органів необхідно розбудовувати більш якісні державні інститути, справедливу систему оподаткування, підвищувати прозорість державних установ, якість державних послуг.

Особливе місце у фінансовій архітектурі інституціонального забезпечення соціально-економічного розвитку країни належить Державній податковій службі України. Актуальним питанням є ефективне та динамічне забезпечення реалізації системи інституційних обмежень, стримувань та противаг на рівні формальних і неформальних інституцій, з метою своєчасного попередження втрати та подальшої підтримки інституційної незалежності головного *регулятора податкових відносин* – Державної податкової служби України, що дозволить упереджувати вихід інших державних інститутів регулювання за межі своїх компетенцій, забезпечити збалансований розподіл їхніх повноважень, мінімізувати непередбачуваність при реалізації податкової політики у середньо- та довгостроковій перспективі, підвищити її інституційну спроможність [2].

Історія засвідчує, незалежність та підзвітність кожного органу є найкращим підходом для забезпечення довгострокової стабільності. Сучасні умови розвитку вимагають подальшого удосконалення податкових відносин на засадах дотримання принципу *інституційної рівноваги*, який є ключовим для забезпечення ефективного розвитку податкової політики в сучасних вітчизняних реаліях. Належне дотримання даного принципу передбачає, що кожен регулюючий орган має використовувати свої повноваження визначенні на рівні формальних і неформальних інституцій з урахуванням повноважень іншого (інших).

Інституційний підхід до розвитку механізмів податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку має забезпечувати інституційну рівновагу, сприяти налагодженню взаємодії та вирішенню протиріч між її суб'єктами, шляхом закріплення та підтримки балансу їхніх прав та обов'язків. Таке сучасне співвідношення далеке від оптимального: Податковий кодекс України містить 46 підпунктів які закріплюють права органів Державної податкової служби України та лише 14 – платників податків (співвідношення 76,7% до 23,3%), а обов'язків у платників податків навпаки більше – 14 при 10 у органів Державної податкової служби України (співвідношення 58,3% до 41,7%).

Сучасне функціонування системи управління державними фінансами залежить від інституціональних факторів, а від так потребують належного удосконалення механізми взаємодії між фінансовими інститутами. Необхідно підвищувати якісний рівень розробки бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики на основі посилення дієвості їх координації [6, 7]. Зазначеному сприятиме посилення впливу Національного банку України на сучасне податкове та бюджетне регулювання через його інструменти і механізми у податковому інституційному середовищі [8].

Використання інституційного підходу до розвитку податкової політики дозволяє забезпечити збереження стабільності, мінімізує ризики пов'язанні із втручанням у хід економічних перетворень «людського фактора». Для забезпечення соціально-економічного розвитку країни необхідно застосовувати інклюзивну стратегію податкової політики яка має створювати передумови для забезпечення: стійкого довгострокового економічного та соціального розвитку, технічного та інноваційного прогресу, добровільної сплати податкових зобов'язань, стимулювання підприємницької діяльності, широкого залучення громадськості до прийняття рішень у сфері податкових відносин, інституційної рівноваги та балансу прав і обов'язків головних учасників податкових відносин. Така стратегія має бути доповнена лише окремими елементами екстрактивної стратегії податкової політики – забезпечення в окремих випадках примусової сплати податкових зобов'язань.

Для країн із трансформаційною економікою під час формування податкової політики, важливу увагу варто приділяти питанням допустимого рівня перерозподілу валового внутрішнього продукту через податкову систему. Необхідним є підвищення дієвості податкової політики, забезпечення оптимального співвідношення її інституційних показників (табл. 1).

**Таблиця 1. Інституційні співвідношення основних показників у податковій політиці, 2013-2019 рр.**

Назва показника	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<b>Зведений бюджет України (без урахування міжбюджетних трансфертів)</b>							
Доходи, млрд. грн.	442,79	456,07	652,03	782,86	1016,97	1184,29	1289,78
Податкові надходження, млрд. грн.	353,97	367,51	507,64	650,78	828,16	986,35	1070,32
Податкові надходження, % доходів	79,94	80,58	77,86	83,13	81,43	83,29	82,99
<b>Державний бюджет України</b>							
Доходи, млрд. грн.	339,23	357,08	534,69	616,28	793,44	928,12	998,28
Податкові надходження, млрд. грн.	262,78	280,18	409,42	503,88	627,15	753,82	799,78
Податкові надходження, % доходів	77,46	78,46	76,57	81,76	79,04	81,22	80,12
<b>Місцеві бюджети України (без урахування міжбюджетних трансфертів)</b>							
Доходи, млрд. грн.	105,17	101,10	120,48	170,75	229,50	263,48	300,23
Податкові надходження, млрд. грн.	91,19	87,33	98,22	146,90	201,01	232,53	270,55
Податкові надходження, % доходів	86,71	86,38	81,52	86,03	87,59	88,25	90,11

*Джерело: розраховано автором на основі даних [9-11].*

Злагоджене функціонування фінансових інститутів, підвищення якісного рівня механізмів формування та виконання дохідної та видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетів соціально-економічної стратегії є умовою забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

**Висновки.** У проведеному дослідженні теоретично та практично обґрунтовано особливості використання інституційного підходу для забезпечення інституційної основи розвитку податкової політики як складової забезпечення суспільного розвитку, що дозволяє врахувати взаємовплив інституцій (формальних і неформальних), інститутів державного (національного), міждержавного (наднаціонального) регулювання, саморегулювання та приватного регулювання.

Визначено у межах теорії асиметричної інформації, що важливим завданням Державної податкової служби України, як інституційного посередника у податкових відносинах між державою і платниками податків, має стати зменшення трансакційних витрат, а також вирішення проблеми асиметричної інформації, що притаманна податковим відносинам.

При розрахунку показника трансакційних витрат по Державній податковій службі України необхідно враховувати коефіцієнт фінансування відповідно до затверджених кошторисних призначень та обсягів забезпеченого податковими підрозділами збору надходжень податків і зборів (обов'язкових платежів) до Зведеного бюджету України. Здійснено класифікацію трансакційних витрат по податковому регулятору, відповідно до етапів виконання обов'язку сплати податку: пов'язанні із забезпеченням регулятором добровільного виконання обов'язку сплати податків економічними агентами та із забезпеченням ним примусового виконання обов'язку сплати податків.

Запропоновано розвивати систему інституційних обмежень, стримувань та противаг на рівні формальних і неформальних інституцій на засадах дотримання принципу інституційної рівноваги, що надає можливість своєчасно попереджати втрату та забезпечувати подальшу підтримку інституційної незалежності податкового регулятора.

В умовах нестабільності економічного розвитку в найближчому майбутньому необхідно забезпечити дієву адаптацію податкових механізмів та інструментів до масштабних екзогенних викликів, що є актуальним напрямком подальших досліджень.

### Список використаних джерел

1. Сіденко В. Р., Скрипниченко М. І., Пономаренко В. С., Чугунов І. Я. та Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації; за ред. В. Р. Сіденка. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 648 с.
2. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.
3. Чугунов І. Я., Канєва Т. В. та ін. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2015. 376 с.
4. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: моногр. Київ: НІОС, 2003. 488 с.
5. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et. al. Budget policy of social development. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
6. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
7. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T. & Nikitishin, A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. №10(1). pp. 42–52. doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p42.
8. Нікітішин А. О. Вплив монетарної політики на сучасні механізми податкового регулювання. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 41. С. 195-202.
9. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/16>.
10. Державна казначейська служба України. Офіційний сайт. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.
11. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

### References

1. Sidenko V. R., Skrypnychenko M. I., Ponomarenko V. S., Chugunov I. Ya. ta in. *Institutsiina transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Institutional transformation of the financial and economic system of Ukraine in the conditions of globalization]; za red. V. R. Sidenka. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2017. 648 p. [in Ukr.].
2. Nikitishyn, A. O. (2019). *Podatkova polityka v umovakh ekonomichnykh peretvoren'* [Tax policy in the context of economic transformation]. Kyiv: Kyi'v. nac. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
3. Chughunov I. Y., Kanjeva T. V. ta in. (2015). *Derzhavne finansove rehuljuvannja ekonomichnykh peretvorenj* [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv National University of Trade and Economics, 376 p. [in Ukr.].
4. Chuhunov I. Ya. (2003). *Biudzhetniy mekhanizm rehuljuvannia ekonomichnoho rozvytku: monohr* [Budgetary mechanism of regulation of economic growth]. Kyiv: NIOS, 488 p. [in Ukr.].
5. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. et al. (2018). *Budget policy of social development*; Chugunov I. (Ed.). Scientific Route. Tallinn, Estonia [in Eng.].



6. Pasichnyj, M. D. (2019). *Finansova polityka derzhavy [Financial Policy of the State]*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukr.].
7. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T. & Nikitishin, A. (2021). *Fiscal and Monetary Policy of Economic Development*. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42–52. doi: 10.14207/ejsd.2021.v10n1p42. [in Eng.].
8. Nikitishyn, A. O. (2019). *Vplyv monetarnoi polityky na suchasni mekhanizmy podatkovoho rehuliuвання [Influence of monetary policy on the modern mechanisms of tax regulation]* *Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, 41, 195-202 [in Ukr.].
9. *Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]* URL: <https://www.minfin.gov.ua/> [in Ukr.].
10. *Derzhavna kaznachejs'ka sluzhba Ukrayiny' [The State Treasury Service of Ukraine]*. URL: <http://www.treasury.gov.ua> [in Ukr.].
11. *Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service of Ukraine]*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukr.].

**ДАНИ ПРО АВТОРА**

**Нікітішин Андрій Олександрович**, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ  
e-mail: [nikitishinao@ukr.net](mailto:nikitishinao@ukr.net)  
orcid.org/0000-0002-7951-4017  
Researcher ID: M-5504-2016

**ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ**

**Никитишин Андрей Александрович**, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ  
e-mail: [nikitishinao@ukr.net](mailto:nikitishinao@ukr.net)

**DATA ABOUT THE AUTHOR**

**Nikitishin Andriy**, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa trade and economic institute KNTEU  
e-mail: [nikitishinao@ukr.net](mailto:nikitishinao@ukr.net)

Подано до редакції 22.02.2021

Прийнято до друку 14.03.2021

УДК 336.142.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-48-190-196>

**ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

**Адаменко І. П.**

**Актуальність теми дослідження.** В умовах економічних перетворень фінансова стратегія виступає вагомим економічним важелем впливу органів державного управління на соціально-економічний розвиток країни. Оцінка механізму фінансового регулювання в Україні свідчить про необхідність розбудови складових фінансової системи у взаємозв'язку з трансформаційними економічними процесами та розробки обґрунтованої фінансової стратегії відповідно до цілей і завдань суспільного розвитку.

**Постановка проблеми.** Важливість розробки фінансової стратегії в умовах економічних перетворень зумовлена необхідністю врахування впливу внутрішніх і зовнішніх викликів у фінансово-економічному середовищі, коливань економіки зумовлених поширення пандемії коронавірусу. При цьому вибір інструментарію фінансової стратегії має здійснюватись з врахуванням рівня економічного розвитку країни.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематика розробки фінансової стратегії доволі поширена в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Кучеренко, Л. Лисяк, Л. Леваєвої, І. Лук'яненко, В. Макогон, М. Пасічного, І. Чугунова та інших.

**Виділення недосліджених частин загальної проблеми.** Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з поглибленням процесів економічних перетворень, несприятливим впливом пандемії корона вірусу на фінансову сферу, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з розробкою фінансової стратегії.

**Постановка завдання, мети дослідження.** Завданнями дослідження є: розкрити роль фінансової стратегії у регулюванні соціально-економічних процесів, обґрунтувати особливості розвитку складових фінансової системи. Метою дослідження є розкриття напрямів фінансової стратегії в умовах економічних перетворень.

**Метод або методологія проведення дослідження.** У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу, синтезу та ін.